
L'escultor Pau Costa a Berga i la seva comarca

CARLES DORICO

El taller de l'escultor vigatà Pau Costa fou un dels més actius de Catalunya a la fi del segle XVII i durant el primer quart del segle XVIII. De la seva producció s'ha conservat abundant documentació i testimonis gràfics, i també un nombre inusualment elevat d'obres, com el retaule major de l'església parroquial d'Arenys de Mar i el de l'església parroquial de Cadaqués, el retaule major de l'església del convent de Santa Teresa de Vic, el retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església parroquial d'Olot i diversos retaules de les capelles laterals de la catedral de Girona.

El fet que un conjunt tan important d'obres sortides del mateix taller hagi arribat fins als nostres dies ha donat una especial rellevància a Pau Costa, alhora que la localització dels retaules conservats ha induït els investigadors a aprofundir en les activitats d'aquest escultor en les àrees on es troben. Així, s'han publicat nombrosos estudis sobre els retaules de la catedral de Girona i són també abundants els escrits que tracten dels treballs de Pau Costa a Vic, Olot, Arenys de Mar i Cadaqués. En canvi, la producció de l'escultor en àrees on les obres que realitzà no s'han conservat ha estat objecte de molt menys interès. Aquest és el cas dels retaules que construï a Berga i a la seva comarca, entre els que destaca el de Sant Antoni de l'església del convent berguedà de Sant Francesc, obra de singular importància dintre del barroc català i de qualitat equiparable a la de les que han fonamentat el renom que actualment té Pau Costa.

Pau Costa a Berga

Després d'un període d'aprenentatge al taller manresà de Pau Sunyer, vers l'any 1688 Pau Costa inicià la seva activitat com a mestre escultor a Vic. Les primeres obres conegudes de Pau Costa es troben en aquesta ciutat i en poblacions de la plana; ben aviat, però, l'escultor començà a rebre encàrrecs de les comarques veïnes.

No és estrany que els berguedans, a l'hora d'emprendre un treball de certa importància, es dirigissin a Vic, a Manresa i a d'altres poblacions properes per tal de

trobar mestres que fossin més qualificats que els de la vila o que exigissin preus més assequibles. Abans i després que Pau Costa treballés a Berga ho feren molts altres vigatans, entre els quals trobem mestres de cases, argenters, dauradors, etc. Tanmateix, és possible que la raó de l'anada de Pau Costa a Berga no fos únicament la proximitat geogràfica de la vila amb Vic. Quan Pau Costa començà a treballar, mantingué una estreta relació professional amb el mestre de cases vigatà Pere Cases, una filla del qual, Teresa, esposà l'any 1692. Pere Cases, juntament amb altres mestres de cases i, en alguna ocasió, juntament també amb Pau Costa, intervingué en la construcció o reparació de les fortificacions de diverses places catalanes (Girona, Castellfollit de la Roca, Hostalric, etc.) i no seria estrany que hagués treballat també a Berga. Si bé no ha estat possible documentar la presència de Pere Cases a la vila, consta que Joan Alesma i Esperança, un mestre de cases gironí que compartí nombrosos contractes amb Pere Cases, l'any 1691 aconseguí en subhasta pública l'assignació de diverses obres que s'havien de fer en el castell de Berga¹. Potser fou gràcies a la intervenció de Pere Cases o d'algun dels artífexs amb qui aquest compartia el treball que Pau Costa es donà a conèixer a Berga.

La primera notícia documentada que tenim de la relació de Pau Costa amb Berga data del 16 de febrer de 1694, quan el reverend Francesc Farreres, arxiver de la comunitat de preveres, atorgà poders a l'escultor perquè el representés davant dels tribunals de justícia². Sabem, però, que en aquesta data Pau Costa ja treballava en la construcció del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Corbera, a compte del preu del qual rebé un pagament el dia 18 d'octubre de 1695, precisament de mans de Francesc Farreres³.

El mateix dia que signà l'àpoca d'aquest pagament, Pau Costa contractà la construcció del retaule major de l'església del monestir de Sant Pere de la Portella. Per dur a terme l'obra, fixà la seva residència al monestir durant uns mesos i el dia 11 d'abril de 1696, en un dels molts desplaçaments que en aquell temps probablement féu a Berga, reclamà 50 lliures a un teixidor de la vila per encàrrec del jutge vigatà Francesc Bages⁴.

Als retaules del santuari de la Mare de Déu de Corbera i del monestir de Sant Pere de la Portella seguiren altres obres a Berga i a la rodalia de la vila. En els primers anys del segle XVIII, Pau Costa intervingué en la construcció del retaule de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa del santuari de la Mare de Déu de Queralt;

¹ Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Fons Berga, Localitat Berga, not. Salvador Rosal, man. 1691 (reg. Br 137), fols. 264v^o a 270: 22 octubre 1691. (Des d'ara, la localització de la documentació notarial de Berga s'indicarà: ACA, Berga.)

² ACA, Berga, not. Pere Antoni Bonells, man. 1694 (reg. Br 207), fols. 30 i 30v^o.

³ Les referències documentals i bibliogràfiques de les notícies relatives a les obres de Pau Costa que s'esmenten en aquest apartat apareixen més endavant, en els apartats dedicats específicament a cada una d'aquestes obres.

⁴ ACA, Berga, not. Pere Antoni Bonells, man. 1696 (reg. Br 465), fols. 130 a 131.

poc després, entre els anys 1710 i 1713, construí el retaule del gremi de paraires a l'església parroquial de Berga i, vers el 1713, acabà el retaule del Sant Crist de la mateixa església. En aquest darrer any ja havia començat a treballar en el retaule de Sant Antoni de l'església del convent de Sant Francesc, que no enllestí fins l'any 1723.

Els trenta anys que separen l'inici del retaule del santuari de Corbera i l'acabament del retaule de Sant Antoni comprenen la quasi totalitat de la vida activa de Pau Costa. Durant aquest període, les estades de l'escultor a Berga foren molt freqüents i, almenys en dues ocasions, l'escultor tingué el seu domicili habitual a la vila. El dia 1 de març de 1711 llogà a Josepa de Giblé i Descatllar una casa situada al carrer de les Canals, on residí juntament amb la seva família fins al 22 de juliol de 1713, data en què l'hagué de desallotjar perquè fou destinada a caserna⁵; malgrat això, l'escultor no deixà Berga fins set o vuit mesos després⁶. Vers el 1720, Pau Costa i la seva família s'establiren novament a la vila i hi romangueren prop de tres anys.

En el temps que l'escultor residí a Berga es realitzaren a la vila, a més de les esmentades, diverses obres d'escultura en les quals és probable que Pau Costa intervingués, si bé en manca la confirmació documental. Tanmateix, sabem que Josepa de Giblé no rebia el lloguer de la casa del carrer de les Canals directament de Pau Costa, sinó que qui li pagava era el reverend Francesc Farreres⁷, la qual cosa fa pensar que l'escultor tal vegada estava ocupat en un encàrrec de la comunitat de preveres.

Sigui quin sigui el volum real del treball del taller de Pau Costa a Berga i a la seva comarca, l'escultor hi desplaçà per realitzar-lo nombrosos fadrins i mestres, entre els quals sembla que hi hagué un escultor tan destacat com el mallorquí Miquel Perelló. Altres escultors que Pau Costa portà a Berga foren Agustí Sala, menys conegut que l'anterior malgrat que anys després emprengué obres per compte propi en diferents indrets de Catalunya; Joan Coll, que se'l troba treballant al costat de Pau Costa també a Girona, Sant Esteve d'en Bas i Palafrugell, i, per

⁵ Arxiu Històric de Girona (des d'ara citat com AHG), Notarials, Girona-11, not. Ignasi Roig, man. 1716-1717 (reg. 503), sense foliar: 27 març 1717. En aquest document, Pau Costa declara sota jurament que ha tingut llogada la casa entre les dues dates esmentades. (El carrer de les Canals, on es trobava aquesta casa, és actualment el carrer de Marcel·lí Buxadé.)

⁶ AHG, Notarials, Girona-11, not. Ignasi Roig, man. 1716-1717 (reg. 503), sense foliar: 27 març 1717. En aquest document, Baltasar Barnadas, fadrí fuster del taller de Pau Costa, declara sota jurament que, després que l'escultor desallotgés la casa el 22 de juliol de 1713, romangué a Berga set o vuit mesos.

⁷ Arxiu Històric de la Ciutat de Berga (des d'ara citat com AHC Berga), Comptes municipals, 1712-1725 (llibre 140), *Compte de la casa de dona Josepha de Giblé y Descallar, viuda del senyor don Fèlix de Giblé, situada en lo carrer de las Canals de esta vila, que los magnífichs señors regidors de dita vila han tinguda ocupada per quartel de las reals tropas de la guarnisió y destacaments*, fols. 414 a 415vº: 25 juny 1725.

últim, Pere Casassas, que, després d'estar un temps a les ordres de Pau Costa, establí el seu propi taller a Berga, on residí la resta de la seva vida. Especial esment mereix Pere Costa, la ben coneguda relació del qual amb Berga s'inicià al costat del seu pare, Pau Costa, quan encara no havia fet 20 anys.

Ultra de ser un focus important de l'activitat professional de Pau Costa, Berga ocupa també un lloc destacat en la vida familiar de l'escultor. Després d'haver enviduat de Teresa Cases l'any 1718, Pau Costa contragué segones núpcies amb Maria Perelló, filla del seu col·laborador Miquel Perelló, i dos del tres fills fruit d'aquest matrimoni naixeren a Berga. El dia 2 de setembre de 1721 fou batejat a l'església parroquial de la vila Anton Costa i Perelló⁸, qui, amb el temps, esdevindria mestre argenter de Barcelona⁹. Passats prop de dos anys, el dia 28 d'abril de 1723 fou batejada a la mateixa església una filla de l'escultor, que rebé els noms de Mariagna Francesca i Josepa¹⁰.

El retaule major del Santuari de la Mare de Déu de Corbera

L'església que substituï la capella on s'havia venerat la imatge de la Mare de Déu de Corbera des de la seva invenció fou beneïda el 10 de setembre de 1684 per mossèn Joan Pere Ribas, rector de la parròquia d'Espinalbet, en el territori de la qual estava el santuari. Quasi deu anys després, a la primavera del 1693, el mateix Joan Pere Ribas decidí emprendre la construcció del retaule major de la nova església.

Aquestes dades procedeixen de la monografia sobre el santuari de Corbera que Bonaventura Ribera publicà l'any 1926¹¹, en la qual es pot llegir també que els escultors que reberen l'encàrrec de fer el retaule foren els vigatans Tomàs i Pau Costa, i que l'obra tingué un cost de 400 lliures.

Bonaventura Ribera, que pogué consultar l'arxiu parroquial d'Espinalbet, actualment desaparegut, menciona que en el *Llibre de comptes dels obrers* constaven els pagaments fets als escultors. Tot i la garantia que mereix aquest autor, i mal-

⁸ Arxiu Parroquial de Berga (des d'ara citat com AP Berga), Llibre de baptismes, vol. X, 1714-1729, fol. 146. Anton Costa i Perelló fou apadrinat per Josep de Giblé i la seva esposa, Maria de Giblé i Viladomar; Josep de Giblé sufragava la construcció del retaule de Sant Antoni, per treballar en el qual Pau Costa residia a Berga. Alguns autors han confós Anton Costa i Perelló amb l'escultor Anton Costa i Ferran, fill de Pere Costa i Clara Ferran, i, per tant, nét de Pau Costa.

⁹ Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona, *Llibre de passanties del gremi d'argenters de Barcelona*, vol. V, fol. 11, núm. 1.260. En aquest llibre, Anton Costa hi representà una escena de tocador amb un filacteri on es pot llegir «Anton Costa y Perelló, fill de Pau Costa, sculptor, me ha fet en obra als 2 de abril de 1755».

¹⁰ AP Berga, Llibre de baptismes, vol. X, 1714-1729, fol. 177.

¹¹ RIBERA RIBÓ, Bonaventura. *Monografia històric-descriptiva del santuari de Madona de Corbera*. Barcelona, 1926, p. 26 i 31.

Fig. 1. Retaule major del santuari de la Mare de Déu de Corbera. (Arxiu Luigi, Berga)

grat que part de la informació que proporciona sobre la construcció del retaule la confirma un document notarial que ha arribat fins als nostres dies¹², l'existència d'un escultor anomenat Tomàs Costa pot posar-se en dubte¹³.

El document notarial esmentat és l'època que Pau Costa signà a Berga el 18 d'octubre de 1695 a favor de Joan Pere Ribas (*Riba* en el document) per 100 lliures que aquest li féu arribar mitjançant el prevere berguedà Francesc Farreres. En aquesta època s'indica que la quantitat tramesa a l'escultor era a compte de les 400 lliures en què s'havia fixat el preu total de l'obra, xifra que coincideix amb la donada per Bonaventura Ribera. També hi consta, però, que el contracte on s'establí aquest preu, actualment il·localitzable, fou signat entre les dues parts que subscriuen l'època, és a dir, entre Pau Costa i Joan Pere Ribas.

Pel que queda dit i perquè en els nombrosos documents relatius a Pau Costa que fins avui han estat localitzats no apareix mai cap familiar ni col·laborador anomenat Tomàs Costa, creiem que la referència donada per Bonaventura Ribera és producte d'una mala interpretació de la documentació que consultà i que, per tant, l'autoria del retaule del santuari de Corbera ha d'atribuir-se al taller regit exclusivament per Pau Costa.

¹² Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 1.

¹³ En diverses obres posteriors a la monografia de Bonaventura Ribera on s'esmenta el retaule del santuari de Corbera, s'atribueix la seva autoria a Tomàs i Pau Costa. A cap d'aquestes obres, però, es dona suport documental a la notícia, que sembla únicament basada en la publicació de Bonaventura Ribera.

La construcció del retaule sembla que acabà l'any 1695, quan a l'escultor encara li faltava cobrar al menys un termini del preu convingut. L'any 1701 s'encomenà part de la dauradura a Joan Gili, de Prats de Lluçanès, i el 21 d'abril de 1708 es signà un contracte amb Joan Moixí, fill de Berga i ciutadà de Barcelona, mitjançant el qual aquest daurador s'obligava a enllestir el treball iniciat per l'anterior¹⁴.

Les fotografies que coneixem del retaule major del santuari de Corbera, destruït l'any 1936, ens mostren una obra d'estructura complexa però totalment plana, formada horitzontalment per bancal, predel·la i dos cossos. Per raó de la curvatura de la volta de l'església, mentre el primer cos tenia cinc carrers separats per columnes salomòniques, el segon només en tenia tres. En el carrer central hi havia un relleu amb la invenció de la imatge de la Verge, la fornícula on s'allotjava aquesta i, més amunt, la imatge de Sant Vicenç, patró d'Espinalbet. En els dos carrers laterals que anaven de dalt a baix del retaule hi havia relleus amb escenes de la vida de la Verge i en els altres dos carrers, les imatges de Sant Miquel, a l'esquerra, i de Sant Isidre, a la dreta. La predel·la estava decorada amb escenes de la Passió i al bancal es podien veure, en alt relleu, Sant Pere i Sant Pau.

El retaule major del monestir de Sant Pere de la Portella

A la segona meitat del segle XVII el monestir de Sant Pere de la Portella es trobava en estat ruïnós. Joan Santamaría Rovira, en la seva monografia sobre el monestir escrita vers l'any 1935, descriu detalladament la degradació que patien els edificis i les mesures que prengueren els abats per posar-hi remei¹⁵. Les obres de reconstrucció de l'església, les cases monacals i el claustre les atribueix aquest autor als abats Josep Sastre i Prats (1669-1683), Benet de Sala i de Caramany (1684-1690), Ponç Puigdesalit i Malla (1691-1693) i Joan Soler (1695-1719). En aquest context de restauració del monestir es situa la construcció del retaule major, que Joan Santamaría considera que tingué lloc en temps dels dos darrers abats esmentats, basant-se en la presència dels seus escuts en el bancal d'aquell¹⁶.

La documentació notarial confirma la labor rectora de l'abat Ponç Puigdesalit i Malla, el qual el 13 d'agost de 1692 encarregà a Marià Soldevila, comerciant de Borredà, que refés una part de la volta de l'església que estava enderrocada i que reparés altres desperfectes de l'edifici¹⁷. Ponç Puigdesalit, però, morí abans que s'emprengués l'obra del retaule, el contracte per a la construcció del qual fou signat a Berga pels monjos i per Pau Costa el dia 18 d'octubre de 1695¹⁸, quan l'abat Joan Soler ja havia pres possessió del monestir. La presència de l'escut de

¹⁴ RIBERA RIBÓ, *Monografia...*, p. 31.

¹⁵ SANTAMARÍA ROVIRA, Joan. *Memòries del monestir de Sant Pere de la Portella i de tot el seu abadiat i baronia*. Solsona, 1935, p. 116 a 128.

¹⁶ *Ibid.*, p. 44.

¹⁷ ACA, Berga, not. Salvador Subirats, esborrany 1692 (reg. BrV 56), sense foliar.

¹⁸ Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 2. (SANTAMARÍA ROVIRA, *Memòries...*, p. 44, atribueix l'obra a Pau Costa, sense esmentar, però, l'origen de la notícia.)

Fig. 2. Retaule major del monestir de Sant Pere de la Portella. (Arxiu Luigi, Berga)

l'abat Ponç Puigdesalit al retaule es deu probablement a que 200 de les 300 lliures que costaren els treballs d'escultura foren satisfetes amb rendes llegades al monestir per aquest abat.

L'abat Joan Soler no estigué present a la signatura del contracte, que formalitzaren en nom del monestir Eudald Font i Josep Barjau. Aquests monjos lliuraren a Pau Costa una traça del retaule que prèviament havien encarregat a un mestre que desconexim i l'escultor s'obligà a tenir acabada l'obra d'acord amb la dita traça el dia de Pasqua de Resurrecció de l'any 1696. Ultra de pagar-li 300 lliures pel treball, els monjos es comprometeren a proporcionar a Pau Costa la fusta, els claus i tots els altres materials necessaris per fer l'obra.

L'estada de Pau Costa al monestir

El 21 de març de 1696, Pau Costa tancà la seva casa de Vic i, juntament amb la seva esposa Teresa, es traslladà a la Portella¹⁹. D'acord amb una clàusula del contracte, els monjos havien de facilitar allotjament a l'escultor i als seus acom-

¹⁹ El dia abans de deixar Vic, Pau Costa diposità les joies de la seva esposa i altres objectes de valor a casa dels seus sogres, Pere i Margarida Cases. La negativa de Margarida Cases, vídua des de la fi de 1696, a retornar els objectes que tenia en dipòsit donà lloc a una reclamació judicial instada per Pau Costa, de la qual procedeix aquesta informació

panyants, i procurar que disposessin dels aliments necessaris, el cost dels quals, però, estava obligat a satisfer Pau Costa. Part del blat que la família de l'escultor i els components del seu taller consumiren els fou subministrat pels obrers de Santa Maria de la Quar, als quals Pau Costa, a mitjan any, signà un albarà conforme havia rebut dues quarteres de gra²⁰. Poc després, els monjos feren efectiu l'import d'aquest albarà i, més tard, deduïren del pagament d'un termini del preu del retaule la quantitat que havien abonat als obrers.

L'estada de Pau Costa a la Portella durà uns tres mesos. Avançat el mes de juny, l'escultor encara romania al monestir, la qual cosa indica que no es complí el termini fixat en el contracte per a la construcció del retaule, a no ser que, una vegada acabat aquest, treballés en un altre encàrrec que no coneixem.

Per aquestes dates, els monjos consideraren necessari continuar les obres de restauració del monestir empreses anys abans, especialment pel que fa al claustre. Per afrontar les despeses que això comportava, vengueren al pagès Antoni Camprubí, de la Quar, una propietat anomenada «la caseta del puig d'en Lluís», que es trobava a la vall de la Portella. Mentre encara era propietat del monestir, en aquesta caseta s'havien fet unes obres de conservació la visura de les quals el monjos encarregaren al mestre de cases Jaume Lluch, de Prats de Lluçanès, i a Pau Costa. En el document notarial amb què es formalitzà la venda, signat a Berga el dia 16 de juny de 1696, es consignà que els dos mestres cobraren 2 lliures i 8 sous per l'esmentada visura²¹.

L'acabament del retaule

Mentre Pau Costa residia al monestir, probablement cobrà la part del preu del retaule que els monjos satisfieren amb diners procedents del llegat de l'abat Ponç Puigdesalit. Quan deixà la Portella a la fi de juny o al començament de juliol, encara li mancava rebre 100 lliures, la qual quantitat els monjos estaven obligats a pagar-li en dos terminis d'igual import, el primer el Nadal de l'any 1696 i el segon la mateixa diada de l'any següent.

Quan arribà el venciment del primer termini, Pau Costa estava a Barcelona, tal vegada ocupant-se dels negocis que havia compartit amb el seu sogre Pere Cases, mort unes setmanes abans. No li fou possible desplaçar-se a la Portella i, amb vista a fer efectiva la quantitat que li devien els monjos, encarregà al prevere berguedà Francesc Farreres que cobrés en nom seu, alhora que el dia 24 de gener de 1697 envià una carta a Eudald Font demanant a ell i a Josep Barjau que

[Arxiu Episcopal de Vic (des d'ara citat com AEV), Vegueria de Vic, Processos civils, 1697: *Paulus Costa, sculptor, civis Vici, et Tharesia Costa, coniuges, contra Margaretam Casas, viduam, uxorem relictam Petri Casas, quondam, magistri domorum, civis vicensis*].

²⁰ Arxiu Diocesà de Solsona, Fons de Sant Pere de la Portella (des d'ara, la localització d'aquest fons documental s'indica: ADS, Portella), *Sant Crist, Retaule, Madremanya, Claustre* (reg. 38c): nota manuscrita de Pau Costa, sense data.

²¹ ACA, Berga, not. Salvador Subirats, man. 1696 (reg. Br 702), sense foliar.

lliuressin a l'esmentat prevere la suma convinguda²². Un mes després, Francesc Farreres rebé 32 lliures i 19 sous, quantitat que, juntament amb les 3 lliures i 1 sou que els monjos havien pagat als obrers de la Quar pel blat subministrat a Pau Costa, feia un total de 36 lliures²³. La documentació localitzada fins ara no permet saber quan cobrà Pau Costa les 14 lliures restants del primer termini ni tampoc les 50 lliures del segon.

La dauradura del retaule s'inicià poc després que l'escultor deixés l'obra acabada, si bé no es completà fins molt avançada la segona meitat del segle XVIII. L'any 1703, els monjos contractaren amb Joan Gili, de Prats de Lluçanès, la dauradura del bancal, els sagraris i les grades, pel qual treball li pagaren 72 lliures i 10 sous²⁴; l'or es comprà al batifuller barceloní Narcís Rossell²⁵. La resta del retaule la daurà l'any 1779 el també barceloní Marc Bosch, que rebé pel seu treball 675 lliures²⁶.

Malgrat que el retaule de Sant Pere de la Portella desaparegué l'any 1936, els documents gràfics que han arribat fins a nosaltres permeten observar que era una obra plana i de composició extraordinàriament senzilla, molt allunyada dels grans retaules construïts per Pau Costa uns anys després. Horitzontalment constava de bancal —on es podien veure els escuts ja esmentats—, predel·la, dos cossos i àtic. Verticalment estava dividit en tres carrers, en els quals tres parells de columnes salomòniques enmarcaven, respectivament, la fornícula inferior dels carrers laterals i la superior del carrer central. La imatge de Sant Pere representat com a papa presidia el conjunt, flanquejada per les de Sant Benet i Santa Escolàstica. En el cos superior, la imatge de la Puríssima tenia als costats les de Sant Ponç i Sant Eudald. La simplicitat de la composició no és atribuïble a Pau Costa, atès que, com hem vist, la traça li fou proporcionada pels monjos. Pel que fa a l'escultura, fins allà on permeten distingir les fotografies sembla que era de qualitat desigual. Les imatges del carrer central i del cos inferior tenien una factura més acurada que les situades en llocs secundaris o enlairats, la qual cosa indueix a pensar que Pau Costa només intervingué en les primeres.

EL retaule de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa de l'església de la Mare de Déu de Queralt

A la fi del segle XVII o els primers anys del segle XVIII, Pau Costa intervingué en la construcció d'un retaule sota l'advocació de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa

²² ADS, Portella, *Comptes i rebuts, segle XVII* (reg. 38b): carta manuscrita de Pau Costa datada a Barcelona.

²³ ADS, Portella, *Sant Crist, Retaule, Madremanya, Claustre* (reg. 38c): nota manuscrita de Francesc Farreres, datada a Berga el 23 de febrer de 1697.

²⁴ ADS, Portella, *Llibre de notes de mi, fra Joseph Barjau, major de la Portella, tant de dèbits com de crèdits, y notas meas fetas tocans al comú* (reg. 16), sense foliar.

²⁵ ADS, Portella, *Sant Crist, Retaule, Madremanya, Claustre* (reg. 38c): carta de Joan Gili dirigida a fra Joseph Barjau, datada l'11 de novembre de 1703.

²⁶ SANTAMARÍA ROVIRA, *Memòries...*, p. 44.

destinat a una capella de la primitiva església de la Mare de Déu de Queralt.

En aquesta obra prengué part molt activa Pere Casassas, un escultor natural de Sant Julià de Vilatorrada que des de l'any 1696 trobem vinculat al taller de Pau Costa²⁷ i que es pot documentar per primera vegada a Berga el 16 de novembre de 1701²⁸. En aquesta data, Pere Casassas ja portava uns dies fent feines del seu ofici en el taller del fuster berguedà Francesc Lladó, en el qual també treballava Pere Estrada, escultor de Centelles igualment vinculat des de feia anys al taller de Pau Costa.

És possible que en aquesta època Pere Casassas, i potser també Pere Estrada, estiguessin treballant en el retaule destinat a Queralt. Fos aquest retaule o un altre treball del qual no tenim notícia el que aleshores ocupava Pere Casassas, el dia 11 de maig de 1703 l'escultor declarà davant notari haver fet tota l'escultura i talla del retaule esmentat i haver-lo assentat en una capella de l'església²⁹. El mateix dia signà un document mitjantçant el qual atorgava poders al seu cunyat, el traginer berguedà Joan Vadrines, perquè pogués rebre qualsevol quantitat en nom seu³⁰. Si bé en el document no s'indica la naturalesa del cobrament que Pere Casassas esperava que fes Vadrines, es pot suposar que es tractava de la remuneració del seu treball en la construcció del retaule.

Dos dies després, el 13 de maig de 1703, Pau Costa, que aleshores es trobava a Vic, també atorgà poders a Joan Vadrines perquè cobrés en nom seu. El document que signà és més explícit que l'anterior; en ell s'indica que la quantitat que Joan Vadrines havia de cobrar la devien a Pau Costa per ser el constructor del retaule fet per a l'església de la Mare de Déu de Queralt³¹. En el document es diu també que aquesta quantitat estava dipositada pels executors testamentaris del reverend Francesc Alsina a l'arxiu de la comunitat de preveres de Tàrraga³².

No disposem de cap altra dada que ens permeti determinar quina fou la funció de Pau Costa en la construcció del retaule ni quina era la relació que en aquells

²⁷ Pere Casassas figura com a testimoni en diversos documents notariais signats a Vic per Pau Costa i la seva esposa, la qual cosa permet deduir que formava part del taller de l'escultor. El primer d'aquests documents és de l'any 1696 [AEV, Arxiu notarial, not. Josep Comes, man. 1696 (reg. 421), fols. 568 i 568v^o: 7 octubre 1696].

²⁸ ACA, Berga, not. Pere Antoni Bonells, man. 1701 (reg. Br 213), fols. 310 a 312v^o.

²⁹ Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 3.

³⁰ ACA, Berga, not. Pere Antoni Bonells, man. 1703-1704 (reg. Br 574), fols. 130 i 130v^o.

³¹ AEV, Cúria fumada, not. Domènec Solermoner, man. 1703 (reg. 3.055), fol. 174: 13 maig 1703. Document transcrit per PÉREZ SANTAMARÍA, Aurora. *Escultura barroca a Catalunya*. Lleida, 1988, p. 605.

³² Francesc Alsina, prevere natural de Berga, atorgà testament el dia 6 d'agost de 1695 en poder del reverend Josep Planes, rector d'una parròquia que en el document d'on procedeix aquesta informació no s'indica; quan morí era vicari de l'església parroquial de Golmés. (AP Berga, *Institució feta y firmada per lo marmessor y executor del testament y última voluntat del reverend Francisco Alsina, prevere, en lo altar privilegiat de la parroquial iglésia de Santa Eulàlia* [...], 15 novembre 1702, plec no classificat).

moments l'unia amb Pere Casassas. Sembla improbable, però, que aquest encara formés part del taller de Pau Costa, ja que no era usual que un oficial integrat en el taller d'un mestre cobrés el seu treball directament del comitent. D'altra banda, el fet que tant Pau Costa com Pere Casassas nomenessin el mateix procurador i que aquest fos el cunyat de Pere Casassas exclou la possibilitat d'un conflicte entre ambdós escultors. És possible que Pau Costa i Pere Casassas s'haguessin obligat conjuntament a fer l'obra.

Els poc més de quaranta anys que transcorregueren entre la construcció del retaule de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa i la benedicció de la nova església de Queralt fan difícil pensar que aquest retaule fos destruït quan s'enderrocà l'església primitiva. Sabem que el retaule major d'aquesta església s'adaptà a una capella lateral de la nova; potser es féu el mateix amb el retaule obrat per Pau Costa i Pere Casassas, malgrat que les seves dimensions més reduïdes podrien haver estat un inconvenient. Si es traslladà a la nova església o se li donà qualsevol altra destinació és, però, quelcom difícil de deduir de la informació avui disponible.

Per alguns dels estudis que s'han publicat sobre el santuari, ens consta que a l'església actual, al costat de l'Evangeli, hi hagué fins el 1936 un retaule sota l'advocació de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa, si bé en desconexem les característiques. Segons Bonaventura Ribera era un retaule d'estil «renaixement»³³, terme amb el qual l'autor podia referir-se a qualsevol estil posterior al gòtic i anterior al que en la seva època es considerava modern; Joan Santamaría lamenta que aquest retaule mai s'hagués daurat, però no n'esmenta l'estil³⁴; finalment, Josep Armengou solament constata l'existència del retaule abans de 1936³⁵. Més recentment, en l'inventari del patrimoni artístic desaparegut durant la guerra civil publicat per Ramon Viladés i Rosa Serra³⁶, es diu que el retaule de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa era neoclàssic, la qual cosa faria impossible que es tractés de l'originari de l'església antiga. La manca d'una descripció detallada o de material gràfic impossibiliten arribar a cap conclusió.

El retaule de la Confraria de Paraires de l'església parroquial de Berga

Acabada la nova església parroquial de Berga, l'any 1686 es féu entrega de les capelles laterals a diverses confraries de la vila³⁷, cada una de les quals bastí, en

³³ RIBERA RIBÓ, Bonaventura. *Memòria històric-descriptiva del santuari de Ntra. Sra. de Queralt*. Barcelona, 1904, p. 58.

³⁴ SANTAMARÍA ROVIRA, Joan. *La Mare de Déu de Queralt*. Barcelona, 1928, p. 31 i 32.

³⁵ ARMENGOU i FELIU, Josep. *El santuari de la Mare de Déu de Queralt*. Granollers, 1971, p. 60.

³⁶ VILADÉS, Ramon; SERRA, Rosa. «Inventari del patrimoni artístic i documental, religió i civil, desaparegut durant la guerra civil», *L'Erol*, 28, 1989, p. 41 a 58.

³⁷ VILARDAGA y CAÑELLAS, Jacinto. *Historia de Berga y breves noticias de su comarca*. Barcelona, 1890, p. 274; Jacinto VILARDAGA y CAÑELLAS, *Efemérides bergadanas*. Manresa, 1919, p. 138; Ramon HUCH i GUIXER, *Notes històriques de la ciutat de Berga*.

la capella que li fou assignada, un retaule dedicat als seus sants patrons tant aviat com les seves possibilitats econòmiques o la seva capacitat d'endeutament li ho permeteren. El retaule de la confraria de teixidors s'inicià l'any 1692, el de la confraria de sastres s'estava daurant l'any 1699, el de la confraria de pagesos es construí l'any 1700 i es daurà dos anys després, i el de la confraria de sabaters es contractà al principi del 1709 segons el model del de la confraria de fusters, que ja feia uns anys que s'havia acabat. La confraria del Sant Esperit i de Sant Benigne, que agrupava els paraires, fou una de les últimes en dur a terme la construcció del retaule de la seva capella, potser perquè en aquella època havia de fer front a dos censals que els confreres no aconseguiren redimir totalment fins l'any 1708. Una vegada lliures de deutes, en el consell que celebraren el 14 d'abril de 1709, els paraires acordaren emprendre tot seguit l'obra del retaule i nomenaren quatre síndics perquè encarreguessin la traça i ajustessin el preu amb l'escultor que consideressin més adequat³⁸.

En els mesos que seguiren al nomenament, és probable que els síndics estudiesin propostes de diferents escultors, però, finalment, optaren per adreçar-se a Pau Costa. L'entesa no fou immediata, ja que aquest pretenia cobrar per la construcció del retaule almenys 400 lliures, mentre que la confraria només li n'oferia 310. Passà el temps i, ben avançat l'any 1710, encara no s'havia arribat a cap acord. En el consell que la confraria celebrà l'1 d'octubre d'aquest any, els paraires encarregaren als síndics que parlessin una vegada més amb «lo mestre Pau», aprofitant que en aquells dies es trobava a Berga, i els facultaren perquè ajustessin amb l'escultor un preu que fos acceptable per a ambdues parts³⁹. Sembla que en la nova entrevista que els síndics mantingueren amb Pau Costa, l'escultor rebaixà les seves exigències a 375 lliures, xifra que li fou acceptada.

A partir d'aquest moment, la supervisió de l'obra estigué a càrrec dels síndics i en els consells de la confraria no es tornà a parlar del retaule, motiu pel qual ignorem les incidències de la seva construcció. Sabem, però, que aquesta progressà satisfactòriament i que el dia 19 de juny de 1713 el clavari de la confraria entregà a Pau Costa 70 lliures que, juntament amb les quantitats que l'escultor havia rebut anteriorment, sumaven les 375 lliures en què s'havia fixat el preu del treball⁴⁰.

El retaule, que estava sota l'advocació de la Santíssima Trinitat, restà molt de temps tal com havia sortit del taller de l'escultor. No fou fins l'any 1764 que els paraires, units en consell el dia 12 de juny, acordaren daurar-lo i nomenaren una comissió perquè s'encarregués que l'operació es portés a terme⁴¹.

Berga, 1955, p. 117

³⁸ AHC Berga, *Llibre en què se descriuran y continuaran las deliberacions de concell que tindrà y pendrà la confraria de perayres de la vila de Berga [...], comensant en lo any de MDCLXXXVIII*, sense foliar.

³⁹ AHC Berga, *Llibre en què se descriuran ...*

⁴⁰ AHC Berga, *Llibre en què se descriuran ...*, full d'un quadern relligat al final del llibre.

⁴¹ AHC Berga, *Llibre en què se descriuran ...*

No coneixem cap testimoni gràfic que permeti fer una valoració d'aquest retaule, desaparegut, com tots els de l'església, l'any 1936. Estava situat a la capella del costat de l'Evangeli més propera a l'altar major i, segons una descripció escrita a la fi del segle XIX⁴², s'estructurava en tres carrers, el central dominat per una gran fornícula i els laterals ocupats per dos fornícules cada un. La fornícula central allotjava un grup escultòric format per les figures de Déu Pare, Crist mort als seus braços i l'Esperit Sant. La composició d'aquest grup sembla que era molt acurada i, en paraules de l'autor de l'esmentada descripció, «segurament que l'escultor pendria nota d'un bon modelo d'aquesta situació, probablement dels artistas romans». A les fornícules laterals hi havia Sant Antoni Abad i Sant Francesc de Paula a la part inferior, i Sant Roc i Sant Pere a la superior.

El retaule del Sant Crist de l'església parroquial de Berga

A la primitiva capella del Santíssim de l'església parroquial de Berga, que s'alça va al costat de la sagristia, hi havia un retaule sota l'advocació del Sant Crist construït a càrrec del doctor Pau Irla⁴³, rector de la parròquia des de la fi del segle XVII fins al 1733, any en què morí. En una cartel·la que ornava aquest retaule es podia llegir: «Altare privilegiatum sculptum a magistro Paulo Costa, civiicensi, expensis reverendi doctoris Pauli Irla, rectoris Berga. Anno 1713»⁴⁴.

És probable que l'any que figurava a la inscripció correspongués a l'acabament de l'escultura i a la col·locació del retaule a la capella. Com hem vist, el retaule de la confraria de paraires també l'enllestí Pau Costa l'any 1713. El període en el qual realitzà aquests dos retaules és el de més activitat de l'escultor, que aleshores tenia obres emparaulades a diferents indrets de Catalunya. Per donar abast al volum de treball derivat d'aquesta situació, Pau Costa comptava amb nombrosos col·laboradors que es desplaçaven d'una població a altra segons les necessitats de cada moment. A Berga, on temporalment residia l'escultor amb la seva família, hi trobem Agustí Sala i Josep Cases, que un document datat el 21 de setembre de 1711 vincula al taller de Pau Costa⁴⁵. Segurament, ambdós participaren en la construcció dels retaules de la confraria de paraires i del Sant Crist, en els quals tal vegada també intervingué Pere Casassas, ja des d'anys enrera domiciliat a la vila.

⁴² Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Barcelona (des d'ara citat com AHPFC), *Venerable Tercera Orden de Nuestro Padre San Francisco, Historia de la marcha y vicisitudes de esta venerable orden en Cataluña y principalmente en Berga* (ref. 2-B-30). Aquesta obra és un manuscrit iniciat l'any 1892 i acabat al començament del segle XX en un capítol del qual el seu autor, probablement el professor berguedà Joan Canal, descriu les esglésies berguedanes i alguns dels seus retaules. La descripció del retaule de la Santíssima Trinitat és a les p. 339 i 340.

⁴³ HUCH i GUIXER, *Notes històriques...*, p. 116.

⁴⁴ Informació procedent d'una fitxa que el doctor Eduard Junyent guardava a l'AEV.

⁴⁵ ACA, Berga, not. Salvador Subirats, plec d'escriptures del 1711 (reg. Br 104), sense foliar (en el mateix plec hi ha l'esborrany i la versió definitiva del document). Es tracta d'un

El retaule del Sant Crist fou daurat quasi vint anys després de la seva construcció, també a càrrec del reverend Pau Irla⁴⁶. El 10 de juny de 1731, Pròsper Trullàs, daurador natural de Moià i domiciliat a Vic, declarà davant notari haver rebut 850 lliures del rector en pagament del seu treball i dels materials emprats en l'obra⁴⁷.

A la segona meitat del segle XIX, quan es construí l'actual capella del Santíssim i el seu altar, el retaule del Sant Crist fou traslladat al mur que tanca l'ala dreta del transepte⁴⁸, on restà fins a l'any 1936. No ha estat possible localitzar cap testimoni gràfic d'aquest retaule, però, igual que del retaule dels paraires, en tenim una descripció escrita a la fi del segle XIX⁴⁹. Segons l'autor d'aquesta descripció, l'estructura del retaule estava dominada per una gran fornícula, en la qual, quan fou escrita la descripció, hi havia la imatge del Sant Crist del Castell, procedent de l'antiga església parroquial, amb la Magdalena als peus i la Verge i Sant Joan als costats. Aquesta fornícula estava flanquejada per Sant Jaume i Sant Lluís i per dos àngels que portaven símbols de la Passió, i tenia al coronament un òval amb un relleu que representava la conversió de Sant Pau, al·lusiu, sens dubte, al patronímic del clergue que havia sufragat l'obra.

El retaule de Sant Antoni de l'església del convent de Sant Francesc de Berga

L'actual església del convent de Sant Francesc de Berga substitueix una església setcentista que fou destruïda l'any 1936 i, més tard, enderrocada totalment. Aquesta església, acabada l'any 1744, ocupava el lloc del primitiu temple bastit pels franciscans el segle XIV, en el qual hi havia una capella dedicada a Sant Antoni de Pàdua que, ampliada a la fi del segle XVII, quedà posteriorment adossada a la construcció setcentista. Més endavant, la capella de Sant Antoni es posà en comunicació amb la nova església i desaparegué quan s'enderrocà aquesta. L'any 1676, la comunitat cedí la capella de Sant Antoni a Francesc de Giblé, el qual fou facultat per engrandir-la i canviar de lloc la sepultura que hi havia en el seu recinte⁵⁰. Les obres s'executaren immediatament i la capella ampliada fou beneïda el 15 de febrer de 1685⁵¹, tot i que encara hi mancaven alguns elements decoratius. La construcció d'aquests elements i d'un retaule adient amb la nova

document en el qual l'escultor Pere Casassas ven un censal per pagar la compra d'un hort; com a testimonis hi figuren Agustí Sala i Josep Cases, ambdós joves escultors del taller de Pau Costa, aleshores domiciliat a Berga. Agustí Sala, que ja portava uns anys en el taller de l'escultor, hi restà encara un temps i, més endavant, el trobem treballant amb el mestre a Palafrugell. De Josep Cases, potser familiar de l'esposa de Pau Costa, no en tenim altra notícia que l'esmentada.

⁴⁶ HUCH i GUIXER, *Notes històriques...*, p. 116.

⁴⁷ ACA, Berga, not. Miquel Cortada, man. 1731 (reg. Br 519), sense foliar.

⁴⁸ HUCH i GUIXER, *Notes històriques...*, p. 116 i 117.

⁴⁹ AHPFC, *Venerable Tercera Orden...*, p. 330 i 331.

⁵⁰ SANAHUJA, Pere O.F.M., «El monestir de framenors de Berga», a *Estudis Franciscans*, 1931, p. 354 a 406; HUCH i GUIXER, *Notes històriques...*, p. 202.

⁵¹ *Ibid.*, p. 202.

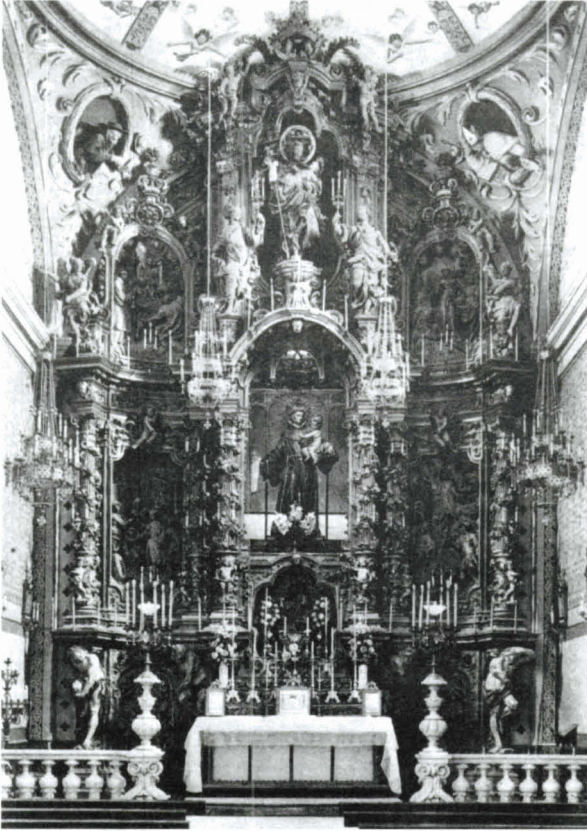

Fig. 3. Retaule de Sant Antoni de l'església del convent de Sant Francesc de Berga. (Arxiu Luigi, Berga).

capella l'encarregà Josep de Giblé el dia 20 de juny de 1712 a Pau Costa, que la portà a terme en dos períodes que comprenen, el primer, els anys 1712-1714, i el segon, els anys 1720-1723. El document on es formalitzà l'encàrrec, probablement un contracte privat, no ha estat localitzat, si bé ens consta la seva existència gràcies a una àpoca signada el 20 de abril de 1722 en la qual Pau Costa declarà haver rebut 1.434 lliures en diferents pagaments que Josep de Giblé li féu a compte de les 1.450 lliures en què s'havia fixat el preu del seu treball⁵².

Per les característiques pròpies del document, la informació que proporciona l'època és limitada. Tanmateix, complementant-la amb dades procedents d'altres fonts és possible reconstruir diferents aspectes de la intervenció de Pau Costa a la capella de Sant Antoni, alguns dels quals trascendeixen l'obra en si i ajuden a conèixer el mètode de treball que seguia l'escultor i el procés de gestació d'algunes de les obres que realitzà.

⁵² Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 4.

L'acabament de la capella

En el contracte signat amb Josep de Giblé, Pau Costa s'obligà «a fer de guix lo que faltava al sintbori» de la capella. Atès que ignorem el contingut del document, no podem saber quin fou l'abast de la participació de Pau Costa en l'acabament de la cúpula; potser tingué cura dels treballs que requerien l'actuació d'un escultor, com serien les figures dels quatre doctors de l'església que decoraven les petxines⁵³, o potser realitzà la decoració de la part interior de la semisfera. Sigui com sigui, i malgrat que de la producció de Pau Costa es coneixen principalment obres de fusta, no ha d'estranyar que rebés l'encàrrec de fer un treball en guix. Sabem que executà obres d'aquest tipus des de l'inici de la seva activitat, quan estava vinculat al mestre de cases vigatà Pere Cases.

En el contracte esmentat, Pau Costa també s'obligà a «lebrar las armas per los dos nitxos de las paredes de dita capella» i «las armas de las llosas de la sepultura y pedras del rededor». Els motius heràldics foren sempre un dels aspectes més admirats de la capella, especialment els grans escuts que, segons alguns autors⁵⁴, flanquejaven el seu ingrés des de l'església. És dubtós, però, que aquests escuts fossin els que sortiren del taller de l'escultor, ja que la comunicació amb la nau no s'obrí fins l'any 1778⁵⁵. Tal vegada, aleshores es traslladaren a l'entrada de la capella els escuts que Pau Costa havia esculpit per les fornícules dels murs interiors, en els quals, a les fotografies que coneixem, no s'arriba a veure cap element escultòric. En canvi, sí que s'observa en alguna fotografia la llosa sepulcral, situada en el presbiteri, davant de l'altar. No s'hi distingeixen els detalls, però la disposició de la decoració escultòrica fa pensar que hi havia els elements que Josep de Giblé encarregà a Pau Costa: l'escut de la família al centre i motius ornamentals al seu entorn.

L'obra del retaule entre 1712 i 1714

L'escultura del retaule de Sant Antoni ha estat considerada tradicionalment obra del mallorquí Miquel Perelló. Tot i que en cap moment se n'ha pogut aportar proves documentals, el fet que ja ho digués Ceán Bermúdez l'any 1800⁵⁶ i que poc després hi estigués d'acord Antonio Furió⁵⁷ ha induït a donar per bona l'atribució.

⁵³ Malgrat que a les fotografies de la capella només es veuen els doctors de l'església, a l'esmentat manuscrit de la fi del segle XIX on es descriuen les esglésies berguedanes es pot llegir que també hi havia les figures dels quatre evangelistes (AHPFC, *Venerable Tercera Orden...*, p. 318 i 319).

⁵⁴ BARRAQUER y ROVIRALTA, Cayetano. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona, 1906, p. 498; VILARDAGA PUJOL, José Mº. *La ciudad de Berga y sus alrededores*. Barcelona, 1929, p. 46 i 47.

⁵⁵ HUCH i GUIXER, *Notes històriques...*, p. 203.

⁵⁶ CEÁN BERMÚDEZ, Juan Agustín. *Diccionario de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España*, vol. IV, Madrid, 1800, p. 52 i 53.

⁵⁷ FURIÓ Y SASTRE, Antonio. *Diccionario histórico de los ilustres profesores de las Bellas Artes en Mallorca*. Palma, 1839, p. 129 i 130.

El document notarial esmentat a l'apartat anterior posa de manifest que no fou Miquel Perelló sinó Pau Costa qui contractà la construcció del retaule i exclou l'autoria de l'escultor mallorquí tal com aquesta es sol entendre. Malgrat això, no solament és molt probable que Miquel Perelló treballés en aquest retaule, sinó que les dades biogràfiques que coneixem d'ambdós escultors fan pensar que la participació de Miquel Perelló en obres contractades per Pau Costa tingué un abast molt més ampli.

Des que ingressà en el gremi d'escultors de Barcelona l'any 1684 fins al 1704⁵⁸, Miquel Perelló residí regularment en aquesta ciutat, la qual cosa es dedueix de la seva presència en la major part de consells que celebrà el gremi en aquest període. No acudí, en canvi, al consell que tingué lloc el dia 11 de novembre de 1706 i, a partir d'aquesta data, ja no se'l pot documentar a Barcelona⁵⁹. No és difícil suposar que l'absència del escultor mallorquí es degué a la seva integració en el taller de Pau Costa, pel qual motiu s'hagué de desplaçar fora de la capital. En aquell temps, Pau Costa estava construint el retaule major de l'església parroquial de Torelló i la quantitat que el dia 22 de febrer de 1711 l'administrador de l'obra d'aquest retaule anotà que era «per donar al mallorquí» anava destinada sens dubte a Miquel Perelló⁶⁰. Tot fa pensar que, acabat el retaule de Torelló, l'escultor es traslladà a Berga on, tal com diu Ceán Bermúdez, treballà en l'escultura del retaule de Sant Antoni. El fet que Pau Costa contragués segones núpcies amb una filla de Miquel Perelló és una dada que contribueix a fer versemblant la relació entre ambdós escultors.

No fou la de Miquel Perelló l'única col·laboració excepcional que tingué Pau Costa en la construcció del retaule de Sant Antoni. Pere Costa, poc després d'haver fet l'examen que li conferí el grau de mestre escultor de Barcelona, es traslladà a Berga per treballar al costat del seu pare.

⁵⁸ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (des d'ara citat com AHPB), not. Josep Brossa, esborrany 1684, sense foliar: 7 novembre 1684, i esborrany 1704, sense foliar: 25 maig 1704. La primera referència correspon a l'acta del consell en el qual tingué lloc l'examen de Miquel Perelló i la segona a l'últim consell en què l'escultor estigué present. Entre 1684 i 1704, altres consells que es poden documentar en els llibres del notari Josep Brossa es celebraren els anys 1685 (2), 1686, 1687 (2), 1689 (2), 1691, 1693, 1694, 1696, 1697 (2), 1699 (2), 1701, 1702 i 1703; Miquel Perelló assistí a 13 d'aquests consells i faltà a 5.

⁵⁹ AHPB, not. Josep Brossa, esborrany 1706, sense foliar. Després del consell celebrat el dia 11 de novembre de 1706, és possible documentar-ne un altre el 8 de desembre del mateix any i, posteriorment, els celebrats els anys 1707 (2), 1708, 1709 (3), 1710 i 1712 (3), en cap dels quals estigué present Miquel Perelló. No s'ha conservat cap acta dels consells celebrats entre 1712 i 1735.

⁶⁰ Arxiu Parroquial de Sant Feliu de Torelló, Documentació notarial, *Papers notariais diversos, segles XVI-XVIII* (ref. 195), full espars i quadern amb anotacions diverses (en ambdós llocs consta un mateix pagament de 5 lls. fet el dia 22 de febrer de 1711); en el full espars també consta un pagament de 4 lls. «per casa del mallorquí» la data del qual no es consigna. Basant-se probablement en aquestes anotacions de l'administrador de l'obra, SOLÀ, Fortià. *Història de Torelló*, volum II, Barcelona, 1948, p. 76, esmenta la presència a Torelló d'un escultor «conegut per Mallorquí».

La primera notícia que tenim de la presència de Pere Costa a Berga data del final de l'any 1713, quan l'escultor ja residia a la casa que Pau Costa havia llogat a la vila. El dia 20 de novembre, probablement mentre treballava a la capella de Sant Antoni, fou requerida la seva presència a la cel·la del pare guardià perquè, juntament amb Josep de Giblé, fos testimoni d'una petició no relacionada amb el tema que ens ocupa que un pareire de Sallent féu al dit guardià⁶¹.

El retaule de Sant Antoni no es l'única obra en la qual treballaren conjuntament Pau i Pere Costa ni potser fou la primera. És ben sabut que pare i fill participaren en la construcció del retaule de la Puríssima de la catedral de Girona⁶², contractat per Pau Costa uns anys abans que el de Sant Antoni, i recentment ha estat documentada la intervenció d'ambdós escultors en la construcció del retaule major de l'església parroquial de Sant Esteve d'en Bas⁶³. En el retaule de Sant Antoni es dona, però, una circumstància excepcional: Pere Costa no només col·laborà en els treballs d'escultura, sinó que intervingué també en la traça, de la qual, en un document posterior a l'elaboració d'aquesta, es declara autor.

La presència de quatre atlants al basament del retaule fa pensar que, quan Pere Costa féu la traça, l'obra ja s'havia començat d'acord amb una traça anterior. Els atlants es troben en diversos retaules de Pau Costa, mentre que el de Sant Antoni seria l'únic dels que coneixem projectats per Pere Costa on apareixerien. En canvi, en el retaule de Sant Antoni, les columnes de fust estriat ornades amb garlandes disposades helicoidalment substitueixen per complet les columnes salomòniques, la qual cosa no succeeix en cap de les obres anteriors de Pau Costa⁶⁴. L'exclusió de les columnes salomòniques i la utilització d'un tipus de columna que, tot i recordant la forma d'aquelles, s'apropa més a les clàssiques, podria indicar que l'aportació de Pere Costa es centrà en el cos del retaule i en l'àtic, el qual és especialment esmentat com a traçat per ell en el document referit anteriorment.

⁶¹ ACA, Berga, not. Josep Riu, junior, man. 1713 (reg. Br 67), sense foliar.

⁶² MASIÀ de ROS, Ángeles. «Contribución al estudio del barroco: Pablo y Pedro Costa en la catedral de Gerona», a *Archivo Español de Arte*, 48, 1941, p. 542 a 547. La informació donada per aquesta autora ha estat reproduïda en diverses publicacions posteriors dedicades a Pau i Pere Costa, en les quals no s'ha aprofundit, però, en la col·laboració entre ambdós escultors.

⁶³ LLONGARRIU i MONTSALVATJE, Ramon. «Pau Costa: el retaule de Sant Esteve d'en Bas», a *Verntallat*, 32, 1992, p. 19 a 22.

⁶⁴ Una possible excepció seria el retaule de Nostra Senyora de les Sogues, de l'església parroquial de Cassà de la Selva, que Pau Costa contractà l'any 1707 [AHG, Notarials, Districte de Girona, Localitat Cassà de la Selva, not. Domènec Xiberta, man. 1706-1707 (reg. 61), fols. 248v² a 250v²: 2 gener 1707. Document transcrit per PÉREZ SANTAMARÍA, *Escultura barroca...*, p. 585 i 586.]. Tanmateix, l'absència de columnes salomòniques en el retaule de Nostra Senyora de les Sogues podria ser conseqüència d'un retard en l'inici de la seva construcció, la qual es prolongà fins a l'any 1716 (BOSCH i MERCADER, Josep. *L'església de Sant Martí de Cassà de la Selva*. Cassà de la Selva, 1991, p. 84).

En aquest document —el sumari d'un procés seguit l'any 1723 contra l'escultor per un afer aliè al que tractem aquí—, Pere Costa es lamenta que un esberrany de la traça feta per ell pel retaule de Sant Antoni hagi passat a mans del fuster barceloní Salvador Aldabó i que l'escultor Miquel Llavina n'hagi copiat «la coronisa circular del remate» en fer el model del nou retaule que la confraria del Roser de Barcelona vol construir a la seva capella de l'església del convent de Santa Caterina d'aquesta ciutat⁶⁵.

El fet que un escultor de Barcelona copiés part de la traça del retaule de Sant Antoni posa de manifest el caràcter innovador de la proposta de Pere Costa, especialment si tenim en compte que el model on Miquel Llavina plagia la traça del retaule berguedà fou aprovat pels representants d'una confraria en la qual s'aplegaven alguns dels artistes més destacats que aleshores treballaven a Barcelona.

Pau i Pere Costa, Miquel Perelló i altres escultors del taller de Pau Costa, el nom dels quals desconexim, treballaren en una primera fase de construcció del retaule de Sant Antoni fins a l'any 1714. Per l'obra feta en aquest temps, Josep de Giblé entregà a Pau Costa 384 lliures i 2 sous⁶⁶. Al començament de l'any esmentat, la construcció del retaule s'interrompí i els escultors s'absentaren de Berga.

L'obra del retaule entre 1720 i 1723

Després de més de cinc anys durant els quals sembla que els treballs estigueren suspesos, Pau Costa retornà a Berga i reemprengué l'obra del retaule. Els pagaments fets per Josep de Giblé a l'escultor els anys 1720, 1721 i 1722 indiquen que en aquesta ocasió es treballà més intensament que en el període anterior. Sabem que durant els tres anys esmentats, Pau Costa rebé 1.049 lliures i 18 sous en diversos lliuraments, l'últim dels quals tingué lloc el dia 20 d'abril de 1722⁶⁷. Després d'aquesta data, l'escultor encara restà uns mesos a Berga, malgrat que només li faltava cobrar 16 lliures del preu que l'any 1712 s'havia fixat per l'obra, la qual cosa fa pensar que el cost final fou superior al pactat.

Per acabar el retaule de Sant Antoni, Pau Costa traslladà novament part del seu taller a Berga i ell mateix s'establí a la vila juntament amb la seva segona esposa, Maria Perelló. Com ja hem vist, dos dels tres fills que nasqueren d'aquest matrimoni foren batejats a l'església parroquial de Berga els dies 2 de setembre de

⁶⁵ El retaule que es pensava fer en la capella de la Mare de Déu del Roser havia de substituir-ne un altre que l'escultor Joan Roig, fill, havia començat l'any 1704 i que, mort aquest, fou acabat vers 1710 per altres escultors contractats, primer, per la vídua de Joan Roig, pare, i, després, per la vídua de Joan Roig, fill. Malgrat que algunes persones consideraren innecessària la construcció d'un nou retaule, sembla que el projecte de Miquel Llavina es materialitzà tot seguit.

⁶⁶ Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 4.

⁶⁷ Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 4.

1721 i 28 d'abril de 1723⁶⁸. Entre ambdues dates, que són la primera i l'última en què es troba consignada la presència de Pau Costa a Berga després del 1720, també s'esmenta que l'escultor té aleshores la seva residència a la vila en sengles documents datats a Vic, l'un el 13 de novembre de 1721⁶⁹ i l'altre el 23 de novembre de 1722⁷⁰. Tanmateix, les obres que en aquesta època Pau Costa tenia emparaulades a diferents indrets de Catalunya l'obligaren a fer nombrosos desplaçaments i amb freqüència se'l troba fora de Berga, en poblacions com Sant Esteve d'en Bas i Barcelona.

Quan l'any 1720 Pau Costa reemprengué la construcció del retaule de Sant Antoni no pogué comptar amb la col·laboració de Miquel Perelló, mort uns anys abans⁷¹, i sembla que tampoc tingué una intervenció destacada en l'acabament de l'obra el fill de l'escultor, Pere Costa, aleshores ocupat en els treballs que el taller familiar portava a terme a Girona i Barcelona. En canvi, sabem que al principi del 1721 era a Berga l'escultor Joan Coll, membre del taller de Pau Costa des d'any enrera.

Joan Coll procedia d'una família de pagesos de Teià, algun membre de la qual tal vegada tenia arrels al Berguedà. Aprofitant la seva estada a Berga per treballar en el retaule de Sant Antoni, el dia 9 de gener de 1721 reclamà judicialment als regidors d'Olvan certa quantitat que el seu germà i la seva cunyada havien de rebre dels administradors d'una causa pia fundada per un antic rector de la parròquia de Santa Maria d'Olvan i que els regidors estaven obligats a satisfer com a deutors censalistes dels dits administradors. Els regidors tractaren d'evadir el pagament, però el 29 de gener, tot i desestimant les al·legacions que presentaren, se'ls comminà a que fessin front a la seva obligació⁷². El 14 de febrer de 1721, probablement a causa d'una absència imminent de Berga, Joan Coll atorgà poders a un veí de la vila perquè pogés cobrar i emprendre qualsevol acció judicial en nom seu⁷³.

Joan Coll era una persona malaltissa, que necessitava una alimentació especial i una atenció mèdica freqüent. Havia d'esmerçar algunes hores al dia passejant pel camp i, en més d'una ocasió, hagué de desplaçar-se a Ribes per prendre banys. A la fi de l'any 1722, quan la seva malaltia ja es trobava en un estadi

⁶⁸ Vegeu les notes 8 i 10.

⁶⁹ AEV, Arxiu notarial, not. Feliu Sayol, man. 1721 (reg. 328), fols. 288 a 289.

⁷⁰ AEV, Vegueria de Vic, Lligall vària s. XVIII (III), plec d'instàncies de 1722.

⁷¹ En el testament que Teresa Cases, primera muller de Pau Costa, atorgà el 25 d'octubre de 1718 s'esmenta a Miquel Perelló i es diu que és mort [AHG, Notarials, Districte de La Bisbal, Localitat Palafrugell, not. Miquel Pouplana Brugarol, man. 1718 (reg. 261), fols. 135 a 138]. CEÁN BERMÚDEZ, *Diccionario...*, vol. VI, p. 52 i 53, i FURIÓ y SASTRE, *Diccionario...*, p. 129 i 130, situen erròniament la defunció de Miquel Perelló vers l'any 1730.

⁷² AP Berga, *Regestrum curiae ecclesiasticae villae et offitiatatus Bergae et Berguitani*, 1689-1733, sense foliar: 9, 14 i 29 gener 1721.

⁷³ ACA, Berga, not. Josep Riu, junior, esborrany 1721 (reg. Br 297), sense foliar.

avançat, deixà Berga i es traslladà a Girona, on atorgà testament el 27 de desembre⁷⁴ i morí dos dies després⁷⁵.

L'actuació de Joan Coll en el taller de Pau Costa fou molt irregular i si en tenim notícia d'ella és per raons alienes al treball. Sens dubte fou un dels diversos escultors que col·laboraren amb Pau Costa en l'acabament del retaule de Sant Antoni, dels quals no coneixem la identitat.

Característiques del retaule

El retaule de Sant Antoni era una obra il·lustrativa de l'inici de la transició dels retaules historiatos als d'estructura arquitectònica. Les línies directrius de la composició i el programa iconogràfic seguien encara els esquemes tradicionals, però alguns elements constructius assolien ja un protagonisme que anunciava el gust que s'imposaria pocs anys després.

Demunt un bancal en el qual destacaven les figures de quatre atlants, s'alçava el cos únic del retaule i, sobre d'ell, l'àtic. El cos tenia un pronunciat enquadrament arquitectònic, amb un poderós entaulament trencat per la fornícula principal, que s'endinsava a l'àtic; aquest, de línies arquitectòniques més difuses, estava delimitat per una cornisa semicircular molt poc freqüent en la retaulística catalana. Contràriament al que per la seqüència de la construcció es podria esperar, l'àtic presentava una decoració més abundant que el cos del retaule i l'ordenació dels seus elements era més lliure.

En el sentit vertical, el retaule estava constituït per tres carrers d'amplària semblant. Els carrers laterals configuraven un espai còncau en el qual avançava el central, que per raó d'aquesta posició prominent adquiria una major rellevància. La llum que entrava a la capella per uns finestrals situats a la dreta i l'esquerra del retaule incidia sobre el carrer central i deixava en la penombra els laterals, contribuint així a ressaltar l'efecte creat per l'arquitectura.

La fornícula principal allotjava la imatge de Sant Antoni de Pàdua, de tamany superior al natural, i a una altra fornícula situada a l'àtic hi havia una imatge més petita de Sant Josep, patró del noble berguedà que costejà el retaule. En els carrers laterals, quatre plafons en relleu reproduïen miracles del sant titular.

Igual que dels retaules de l'església parroquial, també tenim una descripció del retaule de Sant Antoni escrita a la fi del segle XIX⁷⁶. Ultra els elements que es poden observar a les fotografies, l'autor d'aquesta descripció esmenta el camaril, al qual probablement s'accedia a través de les portes que s'obrien en el bancal del retaule, entre els atlants.

⁷⁴ AHG, Notarials, Girona-3, not. Ramon Vila, 4t llibre de testaments, 1715-1733 (reg. 752), fols. 143 i 143v^o.

⁷⁵ Arxiu Diocesà de Girona, Llibre III de defuncions de la catedral, 1706-1752, fol. 75v^o.

⁷⁶ AHPFC, *Venerable Tercera Orden...*, p. 318 i 319.

L'obra berguedana de Pau Costa en el context de la producció de l'escultor

Tot i que no es conserva cap de les obres que Pau Costa realitzà a Berga i a la seva comarca, el material gràfic disponible permet observar que entre algunes d'elles hi havia notables diferències qualitatives. La comparació de les fotografies del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Corbera o del monestir de Sant Pere de la Portella amb la del retaule de Sant Antoni de l'església franciscana de Berga fa paleses aquestes diferències, difícils d'atribuir, per la seva magnitud, solament a una possible evolució estilística de l'escultor. La documentació que ha arribat fins als nostres dies, d'altra banda, indueix a pensar que les circumstàncies que envoltaren la construcció de cada obra i els mestres que, a més de Pau Costa, hi prengueren part incidiren en gran mesura en el resultat final.

És obvi que, ultra els condicionants econòmics i culturals, la traça d'acord amb la qual es construïa un retaule i l'habilitat dels escultors que intervenien en la seva materialització eren els aspectes que determinaven la qualitat d'una obra. Per diferents motius, però, l'escultor que s'encarregava de fer un retaule no sempre treballava amb una traça pròpia. En alguns casos, el comitent li presentava la traça que havia de seguir, mentre que en altres, l'escultor, tot i tenint la possibilitat de fer-la ell mateix, preferia encarregar-la a un altre mestre. Pel que fa a l'execució de l'obra, tan important era l'habilitat de l'escultor que la contractava com la dels operaris que treballaven per a ell, atès que, en ocasions, el cap del taller ni tan solament podia realitzar la totalitat de l'escultura que ocupava els llocs més prominents del retaule.

En el cas d'un escultor com Pau Costa, amb una producció molt abundant, dispersa en una àrea geogràfica molt àmplia i amb notables diferències estilístiques, aprofundir en el coneixement de l'autoria de les traces amb què treballà i la personalitat dels escultors que integraren el seu taller pot ajudar a comprendre el conjunt de la seva producció. Les obres que realitzà al Berguedà, per la varietat de mitjans emprats en la seva construcció i la diversitat dels resultats obtinguts, aporten dades molt valuoses que enriqueixen les ja conegudes d'altres àrees més estudiades i que, en alguns casos, fins i tot obren el camí a noves interpretacions.

L'autoria de les traces

Desconeixem si Pau Costa fou l'autor de la traça d'algun dels retaules que construï a Berga i a la seva comarca. Sabem, en canvi, que el retaule major de Sant Pere de la Portella el féu d'acord amb una traça que li entregaren els monjos i que el de Sant Antoni, en tot o en part, el projectà el fill de l'escultor, Pere Costa.

És remarcable el nombre de retaules que Pau Costa executà amb traces alienes. El de Sant Pere de la Portella és el més antic que coneixem, però, fins i tot en els anys de maduresa de l'escultor, en trobem casos documentats. Vers l'any 1715 emprengué la construcció del retaule major de l'església parroquial de Sant Este-

ve d'en Bas d'acord amb una traça feta per Josep Cortada⁷⁷, la qual cosa donà com a resultat una obra amb abundància de columnes salomòniques, després que en el retaule berguedà de Sant Antoni i en d'altres que féu en aquells anys aquest tipus de columna ja hagués desaparegut. Més endavant intervingué en la construcció del retaule major de l'església parroquial de Cadaqués, que s'havia d'executar segons la traça feta per Jacint Morató pel de l'església del convent de Santa Clara de Vic⁷⁸. A Cadaqués, el resultat fou oposat a l'obtingut a Sant Esteve d'en Bas; la traça de Jacint Morató donà al retaule de la vila marinera un cert aire de modernitat, tot i que estava molt allunyat d'alguns retaules d'estructura neta-ment arquitectònica que en aquella època ja s'havien començat a construir.

El nombre de retaules que Pau Costa contractà amb traces del seu fill, Pere Costa, fou també probablement notable des que, vers el 1713, ambdós escultors començaren a treballar junts. En aquest sentit, el retaule de Sant Antoni de l'església franciscana de Berga adquireix una significació especial en el conjunt de l'obra de Pau Costa, perquè és l'únic on, fins ara, es pot documentar aquest tipus de col·laboració entre pare i fill. Tal vegada, fou també el primer que el taller de Pau Costa construï seguint una traça de Pere Costa, si bé no es pot dubtar que en els anys esdevenidors això es repetí. De no tenir en compte la renovació estilística que Pere Costa aportà al taller familiar, difícilment s'explicarien les característiques d'algunes obres que, d'acord amb els criteris tradicionals d'autoria, es consideren de Pau Costa. Només cal recordar el retaule de Sant Narcís i el de Sant Rafael de la catedral de Girona, en els quals la participació de Pere Costa en la seva concepció és evident.

La realització de les obres

El volum de treball que havia d'afrontar un mestre de la importància de Pau Costa exigia comptar amb la col·laboració de diversos escultors, no només aprenents i fadrins integrats en el taller durant el període de formació o en els anys previs a l'ingrés al gremi, sinó també mestres ja experimentats, vinculats a les obres mitjançant diferents fórmules i amb diferents graus de participació en elles. En els primers anys d'activitat, Pau Costa signà alguns contractes conjuntament amb altres escultors, com ho féu amb Joan Vila per construir el basament i el sagrari del retaule major de l'església del convent de Nostra Senyora de la Mercé de Vic⁷⁹, amb Joan Francesc Morató per construir el retaule major de l'església

⁷⁷ Arxiu Històric Comarcal d'Olot, Notarials Olot, not. Jaume Oliveras i Gurri, man. 1715 (reg. 1.018), fols. 83 i 83v^o: 25 gener 1715. Document citat i parcialment transcrit per LLONGARRIU i MONTSALVATJE, «Pau Costa: el retaule...». Aquest document és una declaració jurada feta a instància de Josep Cortada de la qual es pot deduir que aquest escultor féu la traça del retaule major de Sant Esteve d'en Bas i que, després de haver-li estat acceptada, s'encarregà la seva construcció a Pau Costa.

⁷⁸ Arxiu Parroquial de Cadaqués, man. 1713-1740, fols. 114 a 115: 23 novembre 1723. Document transcrit per GUITERT y FONTSERÉ, Joaquín. *Cadaqués, su iglesia y su altar mayor*. La Selva del Campo, 1954, p. 26 i 27.

⁷⁹ AEV, Arxiu notarial, not. Llorenç Ferrer, man. 1690-1692 (reg. 546), fols. 56v^o i 57: 29 juny

parroquial de Prats de Lluçanès⁸⁰ i amb Josep Pol per construir el retaule de Sant Isidre de l'església parroquial de Sant Vicenç de Montalt⁸¹. Acabat aquest retaule vers el 1705, sembla que no signà cap altre contracte d'aquest tipus durant un llarg període de temps, potser perquè començà a col·laborar amb ell Pere Costa, la qual cosa, com hem vist, es pot documentar per primera vegada a Berga l'any 1713⁸². Suspensa aquesta col·laboració vers el 1722, Pau Costa tornà a associar-se amb un altre escultor, aquesta vegada amb Joan Torras, per fer el retaule major de l'església parroquial de Cadaqués⁸³, que la mort li impedí veure acabat.

Un hipotètic contracte com els esmentats, signat per Pau Costa i Pere Casassas, podria explicar que ambdós escultors es presentessin a si mateixos com a constructors del retaule de Sant Francesc Xavier i Santa Teresa, fet per l'església antiga de Queralt abans del 1703⁸⁴. Existís o no aquesta obligació conjunta, l'escassa documentació conservada dóna a entendre que fou Pere Casassas qui s'encarregà de la part més important del treball, la qual cosa cal tenir en compte en analitzar altres obres atribuïdes a Pau Costa, ja que podrien ser el resultat de un procés semblant i, per tant, haver estat realitzades amb escassa participació del mestre.

En el transcurs de la seva vida professional, Pau Costa possiblement acudí, amb tanta o més freqüència que a la fórmula de compartir un contracte amb un altre escultor, a la de tenir a sou no només escultors de segon ordre, sinó també mestres capacitats per portar a terme feines de responsabilitat quan encàrrecs simultanis en poblacions allunyades l'obligaven a desplaçar-se d'un lloc a un altre. La presència d'aquests escultors en el taller de Pau Costa i la seva identitat és, però, difícil de conèixer, perquè, en no establir-se cap relació contractual entre ells i el cap del taller, rarament s'ha conservat documentació que en faci esment.

Malgrat aquesta dificultat, hem vist que les notícies que tenim sobre la construcció del retaule de Sant Antoni ens permeten saber que un dels col·laboradors de Pau Costa fou Miquel Perelló, escultor la importància del qual es posa de manifest pel fet que sigui un autor com Ceán Bermúdez, tan selectiu amb els artistes de

1690. Document transcrit per PÉREZ SANTAMARÍA, *Escultura barroca...*, p. 540 i 541.

⁸⁰AEV, Mensa Episcopal, llig. 2.123, *Procés Pau Costa*, 1700. Document parcialment transcrit per CUNILL i FONTFREDA, Segimon. «El retaule de l'altar major de Sant Vicenç de Prats», a *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, II, 1915, p. 6 a 10. Malgrat que Pau Costa i Joan Francesc Morató s'obligaren a construir el retaule, finalment l'obra la dugué a terme l'escultor manresà Josep Sunyer.

⁸¹Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, MAS DOMÈNECH, Josep. *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. XXIII, fols. 146v² a 147v⁹. En aquestes notes inèdites, mossèn Mas transcriu el contracte, signat per Pau Costa i Josep Pol el 25 de gener de 1704, que consultà a l'Arxiu Parroquial de Sant Vicenç de Montalt i que actualment no ha estat possible localitzar.

⁸²Vegeu la nota 61.

⁸³Vegeu la nota 78.

⁸⁴Vegeu l'apèndix documental, DOCUMENT 3, i la nota 31.

Catalunya, qui hagi donat a conèixer la seva activitat. En relació amb el diccionari de Ceán Bermúdez, crida tanmateix l'atenció que, mentre s'atribueix a Miquel Perelló l'escultura de l'esmentat retaule berguedà, es silencia el paper que en la construcció d'aquest tingué Pau Costa, la biografia del qual ni tan solament s'inclou a l'obra.

Quant al caràcter del treball de Miquel Perelló al taller de Pau Costa, no es pot pensar que fos esporàdic ni que s'hagués limitat al retaule de Sant Antoni. Sabem, encara que tinguem dades poc precises, que l'escultor mallorquí participà en la construcció del retaule major de l'església parroquial de Torelló⁸⁵, acabat abans d'iniciar-se el de Sant Antoni. D'altra banda, la interrupció de l'obra del retaule berguedà l'any 1714, no sembla que posés fi a la relació entre ambdós escultors, que probablement es prolongà fins a la mort de Miquel Perelló.

Les dades biogràfiques de Pau Costa conegudes fins ara, així com l'anàlisi de la producció de l'escultor, permeten deduir que les obres que sortiren del taller d'aquest són el resultat del treball de diversos mestres de qualitat desigual, tant pel que fa al projecte com a l'execució. Els nombrosos estudis sobre Pau Costa que s'han publicat, però, fan poca incidència en aquest aspecte, tal vegada perquè en els documents consultats no s'hi reflecteix de forma significativa. La documentació relativa a les obres berguedanes, en canvi, proporciona informació que, complementada amb la procedent d'altres comarques, posa de manifest la importància dels col·laboradors que tingué Pau Costa i la decisiva intervenció d'aquests en els treballs que emprengué.

Pels matisos que aporta sobre l'activitat de Pau Costa i per l'elevat nombre d'obres que aquest realitzà a Berga i a la seva comarca —les més importants de les quals podem conèixer gràcies a l'abundant material gràfic conservat—, convé rescatar de l'oblit la producció de l'escultor i del seu taller en aquesta àrea i integrar tot el que sabem d'ella a les dades que proporciona la bibliografia existent.

Apèndix documental

DOCUMENT 1

Berga, 18 d'octubre de 1695

Pau Costa rep 100 lliures del rector de Sant Vicenç d'Espinalbet a compte de les 400 lliures en què fou fixat el preu del retaule major del santuari de Corbera.

Die 18 octobris 1695, Bergae.

Pau Costa, escultor, ciutadà de Vich, gratis, *et cetera*, firma àpocha al reverent Joan Pera Riba, prevere y rector de la iglésia parroquial de Sant Vicens de Espinalbet, absent, *et cetera*, de cent lliuras moneda barcelonesa, las quals són a bon compta

⁸⁵ Vegeu la nota 60.

de aquelles 400 lls. - ss. que lo dit reverent rector li prometé donar per la fàbrica del retaula de la capella de Nostra Senyora de Corbera, en dita parròquia edificada, com consta en un acte entre ditas parts firmat en poder del notari infrascrit als [espai en blanc] de [espai en blanc] de 169 [espai en blanc].

Rebudes ditas 100 lls. - ss. en bona pecúnia comptant, en presència del notari y testimonis infrascrits per mans del doctor Francesc Farreras, prevere de Berga, pagant per dit reverent rector y de diners de la obra de dita iglésia de Corbera, *et cetera*.

Et ideo, renunciando, *et cetera*, *fiat large*, *et cetera*.

Testes Pere Beuló, cirurgià, y Celdoni Clarís, negociant [?], de Berga.

ACA, Berga, not. Josep Riu, junior, man. 1695 (reg. Br 892), sense foliar.

DOCUMENT 2

Berga, 18 d'octubre de 1695

Pau Costa i el capítol del monestir de Sant Pere de la Portella signen un contracte mitjançant el qual l'escultor s'obliga a construir el retaule major de l'església d'aquest monestir pel preu de 300 lliures.

Die XVIII octobris MDCLXXXV, Bergae.

De y sobre las cosas baix scritas y següents, per y entre lo molt illustre capítol del monastir ho convent de Sant Pera de la Portella, dins dels límits del bisbat de Solsona, estant capitularment en la vila de Berga, de dit bisbat de Solsona, lo[s] reverents fra Eudalt Font, camarer, prior y vicari general, y fra Joseph Barjau, tots dos monjos religiosos del predit monastir y convent de Sant Pera de la Portella, de una part, y lo honorable Pau Costa, scultor, natural de la ciutat de Vich, vuy en la dita vila de Berga habitant, de part altra, de y per rahó de las cosas baix scritas són estats fets entre ditas respective pactes [sic] los pactes, capítols y evinensa següents:

Primerament, lo dit honorable Pau Costa, escultor, ab thenor y série del present capítol se obliga de present, en forsa de la quantitat que baix ab altre capítol li prometaran donar lo dit illustre capítol de dit monastir y convent de dit Sant Pera de la Portella, en fer y fabricar a son propri gasto lo retaula major de la iglésia de dit monastir o convent predit ab lo modo, forma y manera està dibuxat en la trassa de aquell que tenen entregada dit[s] reverents senyors monjos predits de dit monastir, lo qual retaula promet y se obliga tenir, ab la deguda forma se deu, fet y posat en dit altar major de assí lo dia ho festa de Pasqua de Resurrecció primer vinent, havent emperò de donar y pagar dit illustre capítol, eo per ell dits reverents senyors monjos predits, la quantitat de trescentas lliuras moneda barcelonesa, que seran y serviran per lo salari o satisfació de dita obra fahedora de dit retaula fahedor en dit altar major de dit convent o monastir predit, lo qual retaula, després de ésser fet per dit honorable Pau Costa, en continent per la utilitat de ditas respective pars, aquell se hage de fer visurar per personas aptas y idòneas, per a vèurer si dit retaula serà apte a tota perfectió de escultura y demés necessari, sent [personas] expertas de dit art de scultura, y si per cas en lo sdevenidor, posat que sia dit retaula, ditas personas expertas de dit art [nol trobessin apte], aleshores tinga obligació dit honorable Pau Costa, a son propri gasto, de posarlo aquell ab entera perfectió, per pacte, *et cetera*, e no res menos promet que, en cas fos que per ser la fusta verda, lo dit retaula fahedor se badàs ho escardàs ho obrís, que en tal cas sia tingut y

obligat de adobarlo a son propi gasto ab la deguda forma, las quals cosas sobreditas promet attèndrer, complir, tenir y observar sens dilatió ni excusa alguna, ab lo salari de procurador acostumat, dins de la present vila de Berga sinch sous y fora de ella de deu sous, ultra dels quals promet restituhir y esmenar tots y sengles gastos se ne sdevinguesen fer y suportar per a fer la dita obra de dit retaula lo dit illustre capítol de dit monastir y convent de Sant Pera de la Portella, eo per ell los reverents senyors monjos predits, per lo que ne obliga tant solament al dit illustre capítol predit, per pacte entre ditas parts convingut, tots y sengles béns llurs, mobles e immobles, haguts y per haver, drets, veus, forses y actions llurs y ab jurament, llargament.

Item, ab altre capítol lo dit illustre capítol de dit convent, eo per ell los dits reverents senyors fra Eudal Font y fra Joseph Barjau, monjos predits, de llur grat y certa sciència, ab sèrie y thenor del present capítol, convenen y en bona fe prometen al dit honorable Pau Costa, escultor, que ells, en nom de dit illustre capítol, donaran y pagaran a ell, dit Pau Costa, per la dita obra fahedora de dit retaula, la quantitat de las ditas trescentas lliuras moneda barcelonesa, las quals las y prometen donar y pagar ab lo modo, forma y manera següent y a saber, doscentas lliuras barcelonesas del spoli del molt illustre senyor fra Pons de Puigdesallit y Malla, quondam, abat que era mentres vivia de dit monastir de dit Sant Pera de la Portella, ab esta conformitat: cent lliuras barcelonesas lo die sdevenidor que comensarà lo dit Pau Costa la obra de dit retaula, sinquantas lliuras barcelonesas en continent que serà la obra de dit retaula mitx feta y las restants sinquantas lliuras barcelonesas acabada y fenida en continent que serà feta la obra de dit retaula, [y las restants cent lliuras] pagadores, es a saber, las primeras sinquantas lliuras del dia ho festa de Nadal primer vinent a un any pròxim esdevenidor, y las restants sinquantas lliuras del dit dia o festa de Nadal primer vinent a dos anys pròxims sdevenidors, lo que prometen a las preditas cosas attèndrer, complir, tenir y observar, sens dilatió ni excusa alguna, ab lo salari acostumat dins de la present vila de Berga de deu [sic] sous y fora de ella de deu sous barcelonesos, ultra dels quals prometen restituhir y esmenar al dit honorable Pau Costa tots y sengles gastos, missions y despensas que per las preditas cosas eo per a la quantitat de las ditas trescentas lliuras barcelonesas a ell promessas donar y pagar per la dita obra se lin sdevindran fer y suportar, per lo que ne obligan al dit Pau Costa los dits senyors monjos predits tots y sengles béns y rèdits eo emoluments de dit monastir o convent de Sant Pera de la Portella, no emperò los llurs propis, *et cetera*, y ab jurament, llargament.

Item, ab altre capítol los dits reverents senyors monjos predits, en nom de dit illustre capítol predit, sian tinguts y obligats, com ab thenor y sèrie del present capítol se obligan, en donar al dit honorable Pau Costa, además de la quantitat predita de las ditas trescentas lliuras barcelonesas, la fusta se haurà de menester per la obra fahedora de dit retaula, claus y ayguacuyt, y tota la ferramenta necessària per dit retaula fahedor en lo dit monastir predit, tenint obligatió dit Pau Costa de pagarse y satisferse lo gasto y jornals necessaris per tot lo que sie necessari tocant a llur offici de escultor y del offici de mestre de cases, la qual fusta y demás obra serà necessària per la dita obra de dit retaula tingan obligatió dits reverents senyors monjos predits de donarla y entregarla a peu de obra en dit monastir predit, y no res menos tingan obligatió de donarli al dit Pau Costa los llits necessaris y demás servey de casa a ell y als seus qui treballaran en dita obra de dit retaula tot lo temps estaran en fer aquell, ço és, en ferli anar a buscar vi, mòdrer blat, pastarli, ferli còurer lo pa y tots los manteniments seran necessaris per llur víurer y servey, tenint obligatió dit Pau Costa de pagarse y satisferse de son diner propi lo que costarà de comprar dit blat,

vi y demás cosas sobredites haurà de menester per son viurer y sustento, tot lo que prometen la una part a la altra, y la altra a la altra, ad invicem et vicissim, atténdrer, complir, tenir y observar quiscuna de ditas respective pars las cosas sobreditas per sí respective tocants, per lo que ne obligan, és a saber, lo dit illustre capítol de dit monastir y convent de la Portella al dit honorable Pau Costa tots y sengles béns, rèddits y emoluments de dit convent y no los llurs propis, *et cetera*, y lo dit honorable Pau Costa al dit illustre capítol, eo per ell als dits monjos sobredits, tots y sengles béns llurs, mobles e immobles, haguts y per haver, drets, veus, forses y actions llurs, y ab jurament, llargament.

Et ideo, nos, dictae partes laudantes, *et cetera*.

Testes sunt reverendus dominus Ioannes Sala, presbiter, et Marianus Potau, scriptor, ambo villae Bergae, celsonensis diocesis.

ACA, Berga, not. Salvador Subirats (reg. Br 102), plec d'escriptures del 1695.

En el mateix plec d'escriptures on es conserva la versió definitiva del contracte, s'hi troba també el seu esborrany. Les paraules que en l'anterior transcripció són entre claudàtors figuren en l'esborrany però foren omeses erròniament en la versió definitiva, la qual, en alguns punts, manca de sentit sense elles.

DOCUMENT 3

Berga, 11 de maig de 1703

Pere Casassas declara que ha fet l'escultura i l'arquitectura d'un retaule dedicat a Sant Francesc [Xavier] i Santa Teresa, i que ha assentat aquest en una capella de l'església de la Mare de Déu de Queralt.

Noverint universi quod anno a Nativitate Domini millesimo septingentesimo tertio, die vero veneris undecima mensis maii anni eiusdem intitulata, in mei Petri Anthonii Bonells, villae Bergae, diocesis celsonensis, regia auctoritate notarii publici infrascripti testiumque infrascriptorum presentia, exhistens personaliter constitutus Petrus Casassas, sculptor, dicta in villa Bergae vitam degens ac morans, in quadam aula aedis habitationis mei, dicti et infrascripti notarii, sitae in vico dicti [Sancti] Francisci, villae eiusdem, qui medio iuramento per ipsum ad dominum Deum et eius sanctae quatuor Evangelia manibus suis corporaliter in manu et posse mei, dicti et infrascripti notarii, extraiudicialiter praestito, mihi, dicto notario, retulit et relationem sequentem fecit, videlicet:

Jo, Pere Casassas, escultor, habitant en la vila de Berga, fas fe y verdadera relació com de orde y manament dels obrers de la capella de devoció de Nostre Senyora de Queralt, construhida dins la parròquia de Sant Pere de Madrona, vegueria de Berga, de dit bisbat de Solsona, he fet eo fabricat un retaule intitulat de Sant Francisco y Santa Thereza, ab altres difarents figuras per lo total adorno de dit retaule, y aquell he acentat en una capella de la iglèsia de Nostre Senyora de Queralt, havent feta tota la esculptura y architectura concernent a dit mon ofici, y aqueixa és la verdadera relació y asseresch ser de aqueixa manera per lo jurament que he prestat.

De quibus, *et cetera*, quae fuerunt acta, *et cetera*, ut supra, *et cetera*, praesentibus pro testibus Francisco Santpons, pharmacopola, et Bernardo Llobet, fabro ferrario, ambobus villae praedictae Bergae.

ACA, Berga, not. Pere Antoni Bonells, man. 1703-1704 (reg. Br 574), fols. 129 i 129v^o.

DOCUMENT 4

Berga, 20 d'abril de 1722

Pau Costa declara que ha rebut 1.434 lliures de Josep de Giblé a compte de les 1.450 lliures que, segons l'acord que ambdós signaren el 20 de juny de 1712, havia de cobrar per fer el retaule de Sant Antoni de l'església del convent de Sant Francesc de Berga, per esculpir els escuts de les fornícules laterals de la capella i la llosa sepulcral, i per acabar el treball de guix de la cúpula.

Die 20 aprilis 1722, Bergae.

Pau Costa, mestre escultor, ciutadà de Vich, de grat, *et cetera*, confessa y en veritat regoneix al noble don Joseph de Giblé, en la vila de Berga, bisbat de Solsona, populat, present, que en lo modo infrascrit li té donat y rebut mil quatracentas trenta quatre lliuras de moneda barcelonesa, les quals són a bon compta de aquellas mil quatracentas y sinquanta lliuras barcelonesas que dit don Joseph de Giblé li prometé donar y pagar per lo preu y valor de la fàbrica del retaule de Sant Antoni de Pàdua en la iglésia del convent de Sant Francesch, de la present vila de Berga, per ell, dit Pau Costa, fahedor y fabricador, en la qual quantitat fou ajustat dit rataula als 20 de juny del any 1712, juntament per fer un Sant Christo petit en la mesa del altar, fer un secrari petit a las gradas, fer los marchs axís al altar de Sant Antoni com per las dos credensas, per fer la sacra, lo Evangeli de Sant Joan y per las oracions del levabo, per fer y lebrar las armas per los dos nitxos de las parets de dita capella, lebrar las armas de las llosas de la sepultura y pedras del rededor y per fer de guix lo que faltava al sintbori de dita capella.

Lo modo de la paga de ditas 1.434 lls. - ss. és que aquellas té rebudas en bona pecúnia comptant a sas libras y franchas voluntats de dit don Joseph de Giblé ab differentes pagas y solucions, ço és, 384 lls. 2 ss. en los anys de 1713 y 1714, y las restans 1.049 lls. 18 ss. en los anys 1720, 1721 y fins lo die present del corrent any 1722.

E renunsiant, *et cetera*, en testimoni de las quals cosas fa y firma la present àpocha ab pacte de no demanar, *et cetera*. *Fiat large iuxta stillum notarium infrascriptum, et cetera*.

Testes sunt reverendus Clemens Carrera, presbiter et beneficiatus parrochialis ecclesiae Sanctae Eulaliae villae Bergae, et reverendus don Gaspar de Mir, presbiter et beneficiatus ecclesiae collegiatae Beatae Mariae villa Podiceritanii, urgellensis diocesis, Bergae repertus.

ACA, Berga, not. Josep Riu, junior, man. 1722 (reg. Br 821), sense foliar.

Carles Dorico
Historiador de l'Art

RESUMEN

Estudio de la producción del taller del escultor Pau Costa en Berga y su comarca en los últimos años del siglo XVII y en el primer cuarto del siglo XVIII. Aporta documentación que confirma varias atribuciones tradicionales, matiza una atribución reciente y permite incorporar dos nuevos retablos al catálogo de obras del escultor: el de la *confraria de paraïres*

de la iglesia parroquial de Berga y el de Sant Antoni de la iglesia del convento de franciscanos de la misma población. Al profundizar en el proceso de gestación y de producción de algunas de las obras estudiadas, se pone de manifiesto que Pau Costa contó con la colaboración de diversos artistas, unos presumiblemente mediocres y otros de elevado nivel, entre ellos el mallorquín Miquel Perelló y el hijo del propio escultor, Pere Costa. Como consecuencia de esta convergencia de artistas, las obras salidas del taller de Pau Costa son de calidad muy desigual, tanto en lo que se refiere a la concepción como a la ejecución, extremo que los retablos construidos en el área de Berga ilustran claramente.

ABSTRACT

Study of the sculptor Pau Costa's workshop production in Berga and its surroundings during the last years of the 17th century and first quarter of the 18th century. It shows documents that confirm several traditionally attributed works, gives a new hint about a recent attributed work and allows us to incorporate two new altarpieces to the catalogue of works by this sculptor: the *confraria de paraires* one at the parish church in Berga and the Sant Antoni's one at the franciscans convent church also in Berga. Going deeper in the study of the process of conception and production of the analysed works, it shows that Pau Costa had the collaboration of different artists, some presumably mediocre and others of a very high standard, among them the Mallorcan Miquel Perelló and Pere Costa, Pau Costa's son. As a consequence of this convergence of artists, the quality of the sculptures produced at his workshop is variable, in both conception and production, a characteristic that is clearly illustrated by the altarpieces constructed in the area of Berga.